

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI TA'LIMNI
RIVOJLANTIRISH RESPUBLIKA
ILMIY-METODIK MARKAZI

MAKTABGACHA
VA MAKTAB
TA'LIMI VAZIRLIGI

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI, PSIXOSOMATIKA. DEGS(SDVG)

Atabayeva Nargis Batirovna

Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy pedagogika universiteti, "Amaliy psixologiya" kafedrasida professori,
psixologiya fanlari doktori

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI, PSIXOSOMATIKA. DEGS(SDVG)

Maktabgacha yoshdagi bolalarning psixologik xususiyati va yoshga oid inqirozlarni aniqlash ko'nikmasini shakllantirish

Psixologlarning bolalarda psixosomatika va DEGSni (diqqat yetishmasligi va giperfaollik sindromi) aniqlash va oldini olish bo'yicha bilim va malakasini oshirish.

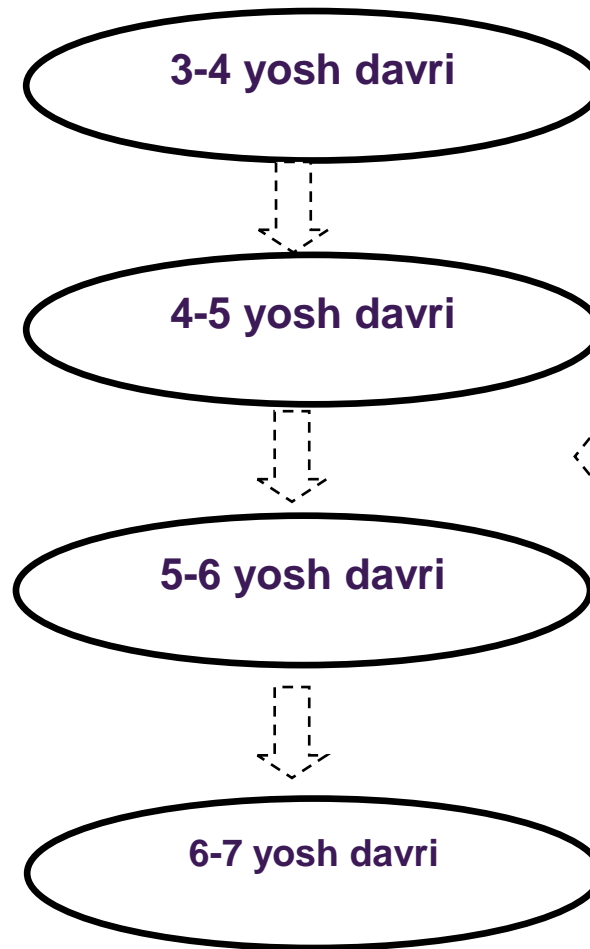
Psixosomatik belgilarni tibbiy holatlar va xulq-atvor muammolaridan farqlay olish qobiliyatini shakllantirish

Trening maqsad:

DEGSning asosiy belgilari, sabablari va diagnostikasi bilan tanishtirish

Psixosomatik belgilari va DEGS bo'lgan bolalar bilan ishlashda psixologning harakat algoritmini ishlab chiqish

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Maktabgacha yosh davri
quyidagi davrlarga
bo'linadi:

“Men” obrazining shakllanishi asosida *birinchidan*, maktabgacha yoshdagi bolalarda individual faoliyat tajribasi, *ikkinchidan*, bolaning kattalar va bolalar bilan muloqot qilish tajribasi yotadi.

O‘z - o‘zini anglash maktabgacha yoshda quyidagi yo‘nalishlar orqali shakllanib boradi:

1.

- Shaxs sifati va faoliyat turlari ko‘payadi, bular esa bolani o‘z – o‘zini baholash qobiliyatini oshiradi

2.

- O‘z-o‘zini baholash umumiylikdan guruhlash va tabaqaga o‘tadi

3.

- O‘z-o‘zini vaqt mobaynida baholay boshlaydi, bu esa bolaning kelajakda o‘z oldiga maqsad qo‘yish qobiliyatini shakllantiradi.

Inqirozlar ikki xil bo'ladi

Ichkariga qaratilgan inqirozlarda bola juda o'jar, ko'p yig'laydigan bo'ladi.

Ichkariga qaratilgan inqirozlar

Tashqariga qaratilgan inqirozlar

Tashqariga qaratilgan inqirozlarda bola juda tortinchoq, yolg'iz o'ynashni yaxshi ko'radigan, bolalarga qo'shilmaydigan, juda kam gapiradigan bo'lib qoladi. Bitta o'yinchoqni bir necha soat o'ynaydi. Berilgan o'yinchoqlar bilan qanoatlanib qolaveradi.

INQIROZ BELGILARI

Negativlik: ya'ni bola hamma narsaga negativ reaksiya qiladi, hattoki o'zi yaxshi ko'rgan taomni taklif qilsangiz ham rad javobini eshitishingiz mumkin.

O'jarlik: bola o'z aytganida oxirigacha turib oladi. Salqin kunda yupqa kiyim kiyish uchun yoki siz xohlamagan biror ishni qilish uchun jon-jahdi bilan kurashishi mumkin. Bu o'jarlikni qat'iylik bilan aralastirmasligimiz kerak.

O'zboshimchalik: bola hamma narsani o'zi bajarishga, o'zi hal qilishga mustaqil bo'lishga intiladi.

Agressivlik: guruhidagi bolalar bilan urishishi, ularni xafa qilishi mumkin. Guruhda, boshqa bolalarni boshqarishga, aytganini qildirishga urinishi mumkin.

2. Nazariy blok I: Bolalarda psixosomatika

Asosiy savollar:

- Psixosomatika nima? (tushuncha, psixoemosional sabablar)
- Asosiy somatik belgilari: tez-tez shamollash, qorin og'rig'i, bosh og'rig'i, allergiya holatlari va h.k.
- Bolalarda psixosomatika nega rivojlanadi? (stress, oila muhiti, tarbiya uslublari)
- Agar bolada psixosomatikadan shubha qilinsa, psixolog nima qilishi kerak? (kuzatish, ota-onalar bilan suhbat, shifokorga yo'naltirish, emotsional holat bilan ishlash)

Materiallar: slaydlar, amaliyotdan misollar, simptom kartochkalari.

BOLALARDA PSIXOSOMATIKA

1. Bolalarda psixosomatik simptomlarning mohiyati va sabablari

1.1 Psixosomatikaning tushunchasi va mazmuni.

1.2 Psixosomatik simptomlarning asosiy koʻrinishlari (somatik belgilar).

1.3 Bolalarda psixosomatika nima?

1.4 Nega bolalarda psixosomatika rivojlanadi?

1.5 Agar bolada psixosomatikadan shubha qilinsa, nima qilish kerak?

psixosomatika, bolalar sogʻligi, emotsional omillar, stress, DEGS, diqqat yetishmasligi va giperfaollik sindromi, kognitiv rivojlanish.

Psixosomatika – tana va psixika orasidagi bog‘liqlikning o‘ziga xos aksidir

Ko‘p hollarda bolalarning psixosomatik kasalliklari onaning emotsional kechinmalarini aksidir.

Psixosomatikada shunday fikr bor: “Onaning fikrlari bolaning tanasida aks etadi.” Boladagi psixosomatik belgilar psixologik belgilarga egadir.

**SIZ MAZKUR FIKRGA QANDAY
MUNOSABATDASIZ? O‘Z FIKRINGIZNI
IZOHLANG.**

Psixosomatik muammolar nima?

Bolalardagi psixosomatik simptomlar deganda psixik va emotsional omillar ta'sirida yuzaga keladigan kasalliklar tushuniladi. Ko'p ota-onalar farzandlarida shamollash, ichak muammolari, allergiya holatlarini kuzatadilar, ammo qat'iy davolashga qaramay, bolalar ko'p kasal bo'lib qolaveradilar. Bunday vaziyatda bolaning psixikasiga e'tibor berish kerak, chunki ko'p hollarda jismoniy kasalliklar psixosomatik omillar tufayli yuzaga keladi.

Psixosomatik simptomlarning kelib chiqish sabablari

Bolada psixosomatik simptomlarning paydo bo'lishi turli sabablarga ega bo'lishi mumkin: stresslar uning ichki muhitida (oilada) ham, tashqi muhitida (bog'cha/maktab) ham ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Bolalar bog'chasiga moslashish bola uchun oson kechmaydi. U yangi kattalar (tarbiyachi, pedagoglar) va bolalar bilan muloqot qilishga, hamkorlik qilishga, ishlarni mustaqil bajarishga o'rganishi kerak bo'ladi. Boshlang'ich maktabdan 5-sinfga o'tgan bola ham o'quv faoliyatiga ko'nikishi, sinfdoshlari va o'qituvchilari bilan munosabat qilish zarur bo'ladi. Qabul qilinmaslik qo'rquvi, do'st topa olmaslik xavotiri, ota-onaning umidlarini oqlay olmaslik, charchoq ham psixosomatik simptomlarga olib keladi. Maktab — ota-onalar uchun ham stress manbai, shu sababli ular ko'p hollarda o'ta talabchan, tanqidchi bo'lib qoladilar va bolani qo'llab-quvvatlay olmaydilar.

Barcha ushbu holatlarda boladagi stress xronik tus oladi va asabiy taranglik jismoniy shaklda namoyon bo'ladi.

Bolalarda psixosomatika nima?

Bolalarda psixosomatika — bu emotsional kechinmalar, stress va psixologik omillar (masalan, g‘azab, xavotir yoki tushkunlik) natijasida jismoniy (somatik) simptomlar va kasalliklarning paydo bo‘lishi.

Fizik ko‘rinishlar quyidagilar bo‘lishi mumkin:

- qorin yoki bosh og‘riqlari, uyqu muammolari,
- teri kasalliklari (masalan, ekzema), allergik reaksiyalar,
- tez-tez shamollash, bronxial astma, enurez.

Psixosomatika belgilariga kompleks yondashuv talab etiladi: bola pediater shifokorda davolanishi bilan birga, uning chuqur emotsional sabablarini aniqlash va bartaraf etish uchun psixolog bilan ish olib borilishi lozim.

Nega bolalarda psixosomatika rivojlanadi?

Bolalarda psixosomatik muammolar qator sabablar tufayli paydo bo'lishi mumkin:

Oiladagi tarang muhit:

ota-onalar o'rtasidagi nizolar, bolaga nisbatan qattiqqo'l yoki mojaroli munosabat.

E'tibor yetishmasligi:

bola kerakli g'amxo'rlikni faqat kasal bo'lganida oladi, natijada u ko'p kasal bo'lib qolishi mumkin.

Stress va ruhiy zarbalar

ota-onalarning ajrashi, ko'chib o'tish, yaqin insonning vafoti yoki bolalar bog'chasiga borishni boshlash

Ortiqcha himoya (giperopeka):

bola yetarli erkinlikka ega bo'lmaydi, o'zini ojiz va bog'liq his qiladi, bu nafas olish muammolariga, masalan, bronxial astmaga olib kelishi mumkin.

Hissiyotlarni ifoda eta olmaslik:

ayniqsa kichik yoshdagi bolalar o'z kechinmalarini so'z bilan ifoda eta olmaydilar. Bunday hollarda "ifodalay olmagan hissiyotlar tanaga yo'naladi."

Boladagi psixosomatik buzilishlarning uch ko'rinishlari mavjud

Nomlanishi	Tavsifi	Misol
Psixofiziologik	Bolada fiziologik og'riqlar bor bo'lib ular stress ta'sirida kuchayadi	Astma, ekzema, gastrit.
Somatik	Bolada organik buzilishlar yo'q, lekin psixologik harakterga ega bo'lgan fiziologik simptomlar bor. Boshqacha aytganda bola sog'lom, lekin uni qandaydir fikriy simptomlar bezovta qiladi.	Taxikardiya, ovqat hazm qilish tizimidagi og'riqlar, nafas olish tizimidagi muammolar va boshqa vegetativ belgilar.
Isterik	Bola sog'lom, lekin tanadagi alohida belgilar kuzatiladi. Bir tomondan bola kasal emasligini biladi, faqat tanadagi o'zgarishlarni kattalarni e'tiborini qaratish uchun ishlatadi.	Qorindagi og'riq va boshqalar.

Bolalarda psixosomatika qanday namoyon bo‘ladi?

Psixosomatik belgilari turlicha bo‘lishi va organizmning turli tizimlariga ta’sir qilishi mumkin:

Nafas olish yo‘llari kasalliklari:

tez-tez shamollash, surunkali yo‘tal, bronxit, bronxial astma.

Ovqat-hazm tizimi muammolari:

qorin og‘riqlari, ko‘ngil aynishi, qusish, qabziyat, ovqatlanish muammolari.

Teri muammolari:

ekzema, atopik dermatit, toshmalar.

Nevrologik va funksional muammolar:

bosh og‘riqlari, nerv tiklari, enurez, uyqu muammolari.

Xulq-atvor muammolari:

ortiqcha qo‘zg‘aluvchanlik yoki aksincha, beqarorlik va apatiya, xavotirchanlik.

Agar bolada psixosomatikadan shubha qilinsa, nima qilish kerak?

Shifokorga murojaat qilish: o'xshash simptomlarni keltirib chiqaradigan haqiqiy organik kasalliklarni istisno etish muhim.

Oilaviy vaziyatni tahlil qilish: stress omili bor-yo'qligini va bolaning ularga munosabatini ko'rib chiqish lozim.

Bola bilan suhbatlashish: ishonchli muhit yaratish, bolaga o'z kechinmalarini baham ko'rish imkonini berish.

Bolalar psixologiga murojaat qilish: mutaxassis nosog'lomlikning asl sabablarini aniqlaydi va samarali korreksion usullarni tanlaydi.

KEYS: 2 yoshli bolaning terisida tug‘ilganidan turli toshmalar bor. Davolash natija bermagan. Shifokorlar sababini aniqlay olmagan.

Psixologik tahlil natijalari:

Onada bola tug‘ilgunga qadar oilaviy nizolar tufayli paydo bo‘lgan. Biz bilamizki, teri – kontakt belgisi.

Go‘dakda shaxsiy adaptiv mexanizmlar yo‘q, shuning uchun u onaning emotsional holati bilan “to‘yinadi”;

Teridagi toshma – bu kontaktning buzilishidir. Boladagi toshmalar esa onaning jismoniy va emotsional holatining natijasidir.

Bu muammo bilan ishlashda:

10 yoshgacha bo'lgan bolalarda onaning psixoemotional holati bilan ishlanadi.

Ota-onaning ijobiy emotsional kantakti orqali boladagi “yoqimsiz og‘riqlarni” yo‘qotish mumkinligiga ishontirish.

3. Amaliy blok I: Psixosomatik belgilarni tanish

Topshiriq

Ishtirokchilar 3–4 kishi bo‘lgan guruhlariga bo‘linadi.

Har bir guruhga kartochkalar beriladi, unda turli holatlar va simptomlar tavsifi yozilgan.

Guruh a‘zolari kartochkalarni “psixosomatik” va “tibbiy/medisinskiy” belgilarga ajratadi.

Har bir qaror uchun qisqa muhokama: nima asosida shunday yozishdi, qaysi omillar ahamiyatli deb hisobladi.

Keyin har bir guruh o‘z natijalarini umumiy muhokamaga taqdim qiladi.

Kartochkalar misollari

Psixosomatik belgilar (psixologlarga ajratish kerak)

Kartocha 1:

6 yoshli bola har doim maktabga borishdan oldin qorin og'rig'ini aytmoqda. Tibbiy tekshiruvlarda hech qanday patologiya topilmadi.

Kartochka 3:

7 yoshli bola uyda kattalar urushayotgan vaqtda duduqlanish paydo bo'ldi.

Kartochka 5:

5 yoshli bola quloq og'rig'i bilan murojaat qilmoqda. Tekshiruvda o'rta quloq yallig'lanishi aniqlandi.

Kartochka 6:

6 yoshli qiz bola astma bilan kasallanadi, kun davomida va tunlarda ham qiynaladi.

Kartochka 2:

5 yoshli qiz bola bog'chaga borish kunlari bosh og'rig'idan shikoyat qiladi. Dam olish kunlari bosh og'rig'i yo'q.

Kartochka 4:

6 yoshli bola sinovlar oldidan ko'ngilaynishi va "yurak og'riq" shikoyati bilan murojaat qiladi. Vrachlar organik sabab topmadi.

Kartochka 7:

4 yoshli bola qorin og'rig'i bilan keldi, tekshiruvda ovqat hazm qilishda og'irlik topildi.

Kartochka 8:

7 yoshli bola ko'z yoki bosh aniqligi bilan bog'liq muammo uchun shikastlanadi, tekshiruvda vestibulyar apparatida buzilish aniqlandi.

4. NAZARIY BLOK II: BOLALARDA DEGS

Mavzu DEGS/ Kognitiv rivojlanish muammolari va korreksiya

DEGS (Developmental, Emotional, General, Somatic) – bolaning **rivojlanishi, emosional holatlari, umumiy va somatik ko'rsatkichlarini** qamrab oluvchi kompleks konsepsiyadir. U bolaning holatini **tibbiy, psixologik va pedagogik nuqtai nazaridan** baholash imkonini beradi.

Zamonaviy tadqiqotlar bolaning rivojlanishini kuzatish va qo'llab-quvvatlashda **tibbiy, psixologik va pedagogik yondashuvlarning muvofiqligini** ta'kidlaydi.

1. DEGS tushunchasi

DEGS bolaning holatini baholashda **ko'p qirrali model** hisoblanadi va quyidagi ko'rsatkichlarni o'z ichiga oladi

Developmental (Rivojlanish) – jismoniy, kognitiv va ijtimoiy rivojlanish.

Emotional (Emosional ko'rsatkichlar) – emosional nazorat, stressga chidamlilik, motivatsiya.

General (Umumiy ko'rsatkichlar) – xulq-atvor, moslashuvchanlik, umumiy faollik.

Somatic (Somatik ko'rsatkichlar) – jismoniy salomatlik va psixosomatik alomatlar.

DEGS sabablari

Fiziologik jihatdan: miyaning ayrim sohalarida noradrenalin va dofamin yetishmasligi.

Kelib chiqishi jihatidan: ko‘pincha markaziy asab tizimidagi perinatal muammolar bilan bog‘liq bo‘lib, yengil kognitiv muammolar toifasiga kiradi.

DEGS sabablari quyidagilar bo‘lishi mumkin:

- o ona homiladorlik vaqtida yoki tug‘ruq jarayonida gipoksiya (kislorod yetishmasligi),
- o homiladorlikda toksik ta’sirlar (dorilar, tamaki, alkogol),
- o jarohatlar,
- o infeksiyon kasalliklar.

DEGS ayrim hollarda genetik asosga ega bo‘lib, irsiy yo‘l bilan ham o‘tishi mumkin.

Ayrim bolalar “giperfaol, DE GS” tashxisi bilan hayotning dastlabki oylarida og‘ir kasalliklar kechirgan bo‘lib, bu holat ularning miyasi va asab tizimiga ta’sir ko‘rsatgan.

DEGS simptomlari va diagnostika

Bolalarda DEGS belgilari odatda nazorat qilib bo'lmaydigan xulq-atvor orqali namoyon bo'ladi. Bola ba'zi hollarda o'ta qo'zg'aluvchan, impulsiv, juda yorqin faol va "nazorat qilib bo'lmaydigan" bo'lishi mumkin. Boshqa paytlarda, ayniqsa faoliyatdan keyin, aksincha, sekinlashish, diqqatsizlik, charchoq holati namoyon bo'ladi. Bolalarda DEGSning umumiy xususiyati — yoshidagi boshqa bolalar oson bajaradigan oddiy vazifalar yoki harakatlar ketma-ketligini bajara olmaslik yoki qiyinchilik bilan bajarishdir.

Shu sababli bolalarda diqqat yetishmasligi va giperfaollik sindromi haqida gapirish faqat 4 yoshdan boshlab ma'noga ega, chunki aynan shu paytdan bolaning ijtimoiylashuvi boshlanadi. Ko'pincha DEGS simptomlari kichik maktab yoshida (7–8 yoshda) ochiq namoyon bo'ladi. Odatda shu vaqtda ota-onalar farzandida diqqat yetishmasligi belgilari uning o'qishiga to'sqinlik qilayotganini anglaydi va diagnostika hamda korreksiya zarurligini tushunadi.

Bolalarda DEGS klassifikatsiyasi

Diqqat yetishmasligi ustun bo'lgan tur (passiv)

Bunday bolalar go'yo doimo "havoda yuradi", kattalar aytganini eshitmaydi, darhol unutadi, hech narsaga diqqatini jamlay olmaydi, passiv va sodir bo'layotgan voqealarga befarq ko'rinadi.

Giperfaollik ustun bo'lgan tur

Impulsiv turdagi DEGSga ega bola hech qachon joyida o'tirmaydi, o'ta qo'zg'aluvchan bo'ladi — darsda savolning tugashini kutolmaydi, darhol javob berishga shoshiladi. Uning boshqa bolalar bilan muloqotlari tizimsiz bo'ladi, jamoada uzoq munosabat o'rnatolmaydi.

Aralash tur

Bunday bolada giperfaollik davrlari sustlik (passivlik) bilan almashib turadi. Odatda impulsiv va qo'zg'aluvchan xulq-atvor jamiyatda (bog'cha, o'yin maydonchasi, maktab) namoyon bo'ladi, sustlik va kuchsizlik esa uyda ko'rinadi, go'yo bolani "o'chirib qo'ygandek".

DEGS rivojlanish prognozi

Bolalarda DEGS, qoida tariqasida, yengil kognitiv muammo hisoblanadi, u **minimal miya disfunksiyasi (MMD)** toifasiga kiradi va yaxshi korreksiya qilinadi. Agar bolalarda diqqat yetishmasligi va giperfaollik sindromi o'z vaqtida va to'g'ri davolansa, o'smirlik davriga kelib u butunlay yo'qolishi yoki asosan bartaraf etilishi mumkin. Biroq barcha simptomlar o'z-o'zidan izsiz yo'qoladi, deb umid qilish noto'g'ri. DEGS ko'pincha boshqa kognitiv muammolar bilan uyg'un keladi va ular bolaning o'qishiga jiddiy to'sqinlik qiladi. Ular qatorida:

disgrafiya va disleksiya — yozish va o'qish bilan bog'liq qiyinchiliklar (DEGSli bolalarning 66 % da),

diskalkuliya — hisoblash va matematikadagi qiyinchiliklar (61 %),

ko'pchilik bolalar rivojlanishda 1–1,5 yilga orqada qoladi.

DEGS rivojlanish prognozi

Bu kognitiv muammolar o'zaro bog'liq bo'lib, kompleks korreksiya talab qiladi. Qoida tariqasida, eng og'ir muammolar ilk yoshda namoyon bo'ladi, simptom qanchalik kech paydo bo'lsa, uning yengil kognitiv muammolar sindromiga tegishli bo'lishi ehtimoli shunchalik katta bo'ladi. Har qanday holatda bolalarda kognitiv funksiyalar muammosi juda nozik soha hisoblanadi va professional bilim talab qiladi. Shuning uchun ota-onalar har qanday shubhani kompetent mutaxassislar — pedagoglar, psixologlar, defektologlar, nevropatologlar bilan tekshirib ko'rishi zarur. Psixik rivojlanishi kechikkan bolalar uchun mo'ljallangan maxsus dasturlar va zamonaviy terapiya usullari muammoning har qanday bosqichida sezilarli ijobiy natija berish imkonini yaratadi.

5. Amaliy blok II: Psixolog harakat algoritmi

Topshiriq:

- Guruhlarda ishtirokchilar psixolog uchun amaliy harakat algoritmi ishlab chiqadilar:

psixosomatik simptomlar bo'yicha

DEGS belgilari bo'yicha

- Algoritmida quyidagilar bo'lishi kerak: kuzatish, pedagog va ota-onalar bilan hamkorlik, maslahatga yo'naltirish.
- Guruhlar natijalarni taqdim etadi, umumiy muhokama o'tkaziladi

Guruhlar ishtirokchilari ikki yo'nalish bo'yicha psixologning amaliy harakat algoritmini ishlab chiqadilar:

- **psixosomatik simptomlar** bo'yicha
- **DEGS (aqliy rivojlanishning kechikishi) belgilari** bo'yicha

Algoritm quyidagi bosqichlarni o'z ichiga olishi kerak:

- **Bolani kuzatish**
- **Pedagog va ota-onalar bilan hamkorlik**
- **Mutaxassis maslahatiga yo'naltirish** (zarurat bo'lsa)

Ish tartibi:

Guruhlar shakllantiriladi (2–3 guruh, har biri 4–6 kishidan iborat).

Har bir guruhga yoʻnalish belgilanadi:

- ❖ 1-guruh: psixosomatik simptomlar
- ❖ 2-guruh: DEGS belgilari
- ❖ 3-guruh (agar boʻlsa): kombinatsiyalangan holatlar

Guruhlar **psixologning amaliy algoritmini** ishlab chiqadi (plakat yoki A3 qogʻozda sxema koʻrinishida boʻlishi mumkin).

Tayyor algoritmni **guruh vakili taqdim etadi** (2–3 daqiqa).

Umumiy muhokama oʻtkaziladi, oʻqituvchi/pedagog psixolog izoh beradi, toʻldiradi va yakuniy umumlashtirilgan algoritm shakllantiriladi.

Algoritm namunasi

PSIXOLOG HARAKAT ALGORITMI

1. Kuzatish

- Bolani kuzatish
- Pedagog va ota-onalar bilan hamkorlik

2. Hamkorlik

- Hamkorlik
- Maslahatga, yo'naltirish

3. Maslahatga, yo'naltirish

- Maslahatga yo'naltirish

Namunaviy algoritm (psixosomatik simptomlar bo'yicha)

Bosqich 1. Kuzatish:

- ❖ Bola holatini muntazam kuzatish (xulq, hissiy reaksiyalar, sog'liq shikoyatlari).
- ❖ Simptomlar takrorlanuvchi yoki stressli vaziyatlar bilan bog'liqmi — aniqlash.
- ❖ Pedagog va tibbiy xodimlar bilan ma'lumot almashish.

Bosqich 2. Hamkorlik:

- ❖ Guruh tarbiyachilari, tibbiy xodimlar va ota-onalar bilan individual suhbat o'tkazish.
- ❖ Ota-onalardan boladagi simptomlarning uydagi ko'rinishi haqida ma'lumot olish.
- ❖ Pedagogik kuzatishlar asosida umumiy "psixologik profil" tuzish.

Bosqich 3. Maslahatga yo'naltirish:

- ❖ Zarurat bo'lsa, bola shifokor (pediatr, nevropatolog) yoki psixoterapevtga yo'naltiriladi.
- ❖ Psixolog tomonidan individual yoki guruhiiy tuzatish ishlari rejalashtiriladi.
- ❖ Dinamika monitoringi olib boriladi.

Namunaviy algoritm (DEGS belgilari bo'yicha)

Bosqich 1. Kuzatish:

Bola nutqi, motorikasi, diqqat-e'tibor, emotsional reaksiyalarini tizimli kuzatish.
O'qituvchi va tarbiyachilardan bolaning rivojlanish dinamikasi haqida ma'lumot olish.
O'z tengdoshlari bilan taqqoslash orqali rivojlanishdagi kechikishlarni aniqlash.

Bosqich 2. Hamkorlik:

Pedagoglar bilan bolaning o'quv jarayonida duch kelayotgan qiyinchiliklarini muhokama qilish.
Ota-onalar bilan suhbat: bola uyda qanday rivojlanayotganini aniqlash, oilaviy sharoitlar va tarbiyaviy uslublarni bilish.
Zarurat bo'lsa, defektolog, logoped yoki psixologik-pedagogik konsiliumga murojaat qilish.

Bosqich 3. Maslahatga yo'naltirish:

Bola maxsus mutaxassis (logoped, nevropatolog, psixonevrolog) ko'rigiga yo'naltiriladi.
Individual rivojlantiruvchi dastur tuziladi.
Doimiy monitoring va korreksion ishlar olib boriladi.

1. Developmental — Rivojlanish ko'rsatkichlari

No	Ko'rsatkichlar	Ha	Yo'q	Izoh
1	Bola yoshi uchun mos motorik ko'nikmalarga ega (yugurish, sakrash, chizish)	☐	☐	
2	Nutq rivojlanishi yoshiga mos: so'z boyligi, gap tuzish, muloqot qilish	☐	☐	
3	Kognitiv ko'nikmalari yosh me'yoriga mos (ranglar, shakllar, sonlarni bilish)	☐	☐	
4	Mustaqil harakat qilish va topshiriqlarni bajarishda tashabbus ko'rsatadi	☐	☐	

2. Emotional — Emosional ko'rsatkichlar

No	Ko'rsatkichlar	Ha	Yo'q	Izoh
5	Bolaning hissiy holati barqaror (tez-tez yig'lamaydi, oson tinchlanadi)	☐	☐	
6	Stressli vaziyatlarga nisbatan moslashuvchan (masalan, yangi muhit, yangi odamlar)	☐	☐	
7	O'z his-tuyg'ularini ifoda eta oladi (xursand, xafa, qo'rqdi va hokazo)	☐	☐	
8	Motivatsiya mavjud: topshiriqlarni bajarishga, o'yinlarda ishtirok etishga intiladi	☐	☐	

3. General — Umumiy ko'rsatkichlar

No	Ko'rsatkichlar	Ha	Yo'q	Izoh
9	Xulq-atvori me'yorda (agressiya, haddan ortiq passivlik, impulsivlik ko'p kuzatilmaydi)	☐	☐	
10	Guruhdagi bolalar bilan muloqot qilish, o'yin o'ynashda muammolar sezilmaydi	☐	☐	
11	Qoidalarga amal qilish, kattalar ko'rsatmalarini bajarish bo'yicha muammolar mavjud emas	☐	☐	
12	Diqqatni jamlay oladi, topshiriqlarni oxirigacha bajara oladi (yosh me'yoriga mos ravishda)	☐	☐	

4. Somatic — Somatik ko'rsatkichlar

No	Ko'rsatkichlar	Ha	Yo'q	Izoh
13	Bola sog'lom, surunkali kasalliklar mavjud emas	☐	☐	
14	Ko'p takrorlanadigan somatik shikoyatlar (bosh og'rishi, qorinda og'riq, allergiya) mavjud emas	☐	☐	
15	Psixosomatik simptomlar (stressga javoban paydo bo'ladigan tana shikoyatlari) kuzatilmaydi	☐	☐	

Natijani baholash

- **13–15 ta “Ha” javobi** — bola rivojlanishida DEGS ko‘rsatkichlari me’yorda.
- **9–12 ta “Ha” javobi** — ayrim rivojlanish/emotsional/somatik yo‘nalishlarda kuzatuv va maslahat zarur.
- **8 ta va undan kam “Ha” javobi** — chuqur psixologik-pedagogik va tibbiy diagnostika tavsiya etiladi.

Izoh:

- Chek-listni **psixolog, pedagog va ota-ona birgalikda** to‘ldirsa, natija aniqroq bo‘ladi.
- Kuzatuv kamida 2–3 hafta davomida, turli vaziyatlarda (o‘yin, mashg‘ulot, uy) olib borilishi maqsadga muvofiq.
- Bu chek-list **tashxis qo‘yish vositasi emas**, balki **erta aniqlash va yo‘naltirish uchun skrining vositasi** hisoblanadi.

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI TA'LIMNI
RIVOJLANTIRISH RESPUBLIKA
ILMIY-METODIK MARKAZI

MAKTABGACHA
VA MAKTAB
TA'LIMI VAZIRLIGI

Ishtirokingiz uchun rahmat!